

tis notione animum nostrum erigere debemus. *Gloria* est laetitia orta ex bono a nobis patrato, quatenus ad aliorum opinionem atque existimationem refertur. Exsulat itaque, dum quis convincitur, opus, quo maxime gloriatur, esse minime bonum, vel aliorum tale futurum non esse iudicium, quale exspectat. Quoniam autem gloria ad praeclara facta stimulus est, minime exstirpanda, sed tantum moderanda, et nostris erga famam officii temperanda: *contempta fama, contemnuntur virtutes*, inquit Tacit. Prolixius esset tantam adfectuum varietatem enumerare. Nemo non intelligit universale remedium, quo nempe adfectuum impetus adfectu contrario moderandus praescribitur; sed in temperandis hominum adfectibus considerari maxime debet uniuscuiusque indoles. Quum enim experiamur, homines ad diversos adfectus vel natura vel consuetudine propensiores esse, ad flectendos homines iis utendum est adfectibus, ad quos magis proni deprehenduntur; ita si aliquis fuerit ad metum facilis, repraesentanda sunt pericula ex actionibus malis timenda. Verum haec generalia sunt remedia ex ethicae naturalis principii depromta. At alia occurrit multo efficacior adfectibus nostris medendi ratio, scilicet gratia divina, quae omnibus vitae momentis, omni studio et conatu, continuisque nec intermissis precibus est flagitanda. Non tamen deserenda sunt humana subsidia, quae labore et exercitatione comparantur, quae ex nostrae indolis natura desumuntur. Sed is esse debet adfectuum omnium usus, ut ad boni prosecutionem malique fugam, ac tan-

dem ad Deum ultimum hominis finem referantur. Et quidem vel bonum est obiectum, in quod adfectus nostri nos impellunt, vel malum, vel indifferens. Si bonum sit, adfectu ipso utendum est, ut ardentius in illud feramur. Si malum sit, nempe si adfectus in rem per se malam non incitet, labor omnis in eo ponendus est, ut radicitus exstirpetur. Si tandem sit indifferens, ex fine bonitas ipsi arcessenda est. Ita e. g. admiratio curiositatem seu inquirendi desiderium parit. Certis tamen limitibus coërcendum est illud desiderium, nec in rebus inutilibus examinandis aut sublimioribus mysteriis perscrutandis immorari fas est: *Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris: Eccli. cap. 3. v. 22.*

IV. His de adfectuum natura iam demonstratis, de illorum origine pauca adiungere licebit. Quod ut recto ordine fiat, in adfectibus quattuor considerari debent cum S. Augustino *lib. 4. contra Julian.*, nempe adfectuum necessitas, utilitas, impetus, perversitas. Et primo quidem, quum adfectus generatim spectati ex *appetitu sensitivo* originem habeant, ac proinde ex sanguinis spirituumque animalium motu pendeant, evidens est in hoc sensu adfectuum necessitas. Neque enim corporeis motibus ita imperat ratio, ut omnes sanguinis spirituumque animalium motus impedire possit, sed tamen adsensum potest sustinere, atque attentionem ad alia obiecta convertendo motum hunc reprimeret, atque ita animi adfectus ratione temperare. Itaque quum appetitus sentiens nihil aliud sit in homine quam anima rationalis, quae vi le-

gis inter corpus et animam corporeis motibus ad-
ficitur, ex ipsa naturae humanae constitutione fluit
appetitus sentientis, ac proinde et adfectuum ne-
cessitas. In Adamo innocente pars inferior seu
corporea parti superiori seu menti erat plane sub-
dita, non dominabantur adfectuum motus; san-
guinis tamen et spirituum animalium motio prae-
bere poterat occasionem peccandi, quum illius
voluntas non esset in bono immobiliter confirma-
ta, qualis est in beatis. Verum id placide tan-
tum et citra inordinatos motus fiebat. Quod spe-
ctat ad adfectuum utilitatem, haec quidem satis
manifesta est ex dictis, si nempe ratione regantur,
utilissimi sunt, et ad virtutis studium excitant.
Quare voluntatis imperio temperandi sunt atque
omnino exstinguendi illorum impetus, si nos ad
malum ferant. Tandem adfectuum perversitas cum
adfectu quolibet confundi non debet. *Concupiscen-
tiae* nomine veniunt perversi adfectus, qui sunt
effrenati appetitus sensitivi motus. Illi autem mo-
tus seu concupiscentia ex peccato originem habent:
per peccatum originale laesum fuit liberum arbi-
trium et debilitatem. Prima haec fuit peccati poe-
na concupiscentia carnis adversus spiritum, atque
in eo sensu concupiscentia ab Apostolo dicitur
peccatum, quod ex peccato sit, et ad pecca-
tum non inclinēt, ut definivit concilium triden-
tinum. Sed de concupiscentiae origine ex protopa-
rentum peccato quaestio est mere theologica. Rem
breviter attigisse satis sit. Ad philosophiam mora-
lem pertinet adfectuum moderationem docere, cor-
porea autem adfectuum natura ad physicam spe-

etat. Certum enim est, ex fibrarum corporearum
commotione atque commotionis gradu plurimum
pendere adfectuum intensitatem. Si nervi, qui sunt
sensationum instrumenta, in puncto aliquo com-
muni magno numero occurrant, ibique nodum ve-
luti efforment, quem *ganglionem* dicunt anatomi-
ci, subtilissimae atque intensissimae fiunt in his
ganglionibus sensationes. Nemo est, qui in vehe-
mentiori animae impetu ingentem in stomachi re-
gione commotionem expertus non fuerit. Harum
commotionum sedes sunt *gangliones*, qui regio-
nem hanc occupant, et quorum motus ad cere-
brum commune sensorium propagatur. Itaque pro
fibrarum varietate diversaque illarum commotio-
ne excitantur varii adfectus diversi adfectuum
gradus. Porro hi vehementiores motus et anima-
libus et hominibus sunt communes. Verum in
homine, qui ex corpore et anima constat, non so-
lis sensationibus excitantur adfectus, sed notionum
quoque et perceptionum multitudine. Sensatio no-
tionum varietatem excitat, atque notiones quoque
excitant sensationum varietatem. Hinc in homine
ad adfectuum multitudinem atque intensitatem con-
iunctis viribus concurrunt corpus et anima. Itaque
id maxime curandum est, ut totis animae viri-
bus reprimantur prima adfectuum initia: omnes
adfectuum occasiones caute declinentur, atque
agenda sunt continuae excubiae, ne vehementio-
ri facta perturbatione, difficilius evadat certamen:
*sicut urbs patens et absque murorum ambitu, ita
vir, qui non potest in loquendo colibere spiri-
tum suum. Prov. 25. v. 28.*

ARTICVLVS V.

De coniectandis hominum moribus.

I.

Quum voluntas nihil appetat nisi sub ratione boni, nihil que aueretur, nisi sub ratione mali, homini cuilibet sua esse debent generalia principia, ea quibus concludat, hoc vel illud esse bonum aut malum. Itaque ad coniectandos hominum mores haec generalia principia in casibus singularibus adhiberi debent. Et primum quidem quoniam adfectus ex varia boni malique repraesentatione ortum trahunt, ex adfectibus innotescit, quas notiones boni vel mali aliquis sibi effingat. Etenim cognito hominis alicuius adfectu, innotescit, quodnam obiectum sibi repraesentet tamquam bonum vel malum. Itaque praesens obiecti conditio attendenti manifestat, quodnam de eo iudicium ferat animus adfectuum impetu abreptus. Porro quum vehementior adfectuum impetus sanguinis spirituumque animalium commotionem excitet, haec in ipso arteriarum pulsu ac proinde in vultus colore, faciei gestuumque mutatione sese prodit. Verum quum in diversis subiectis eodem licet adfectu ageratis maxima sit vultus, vocis gestuumque varietas, adfectuum species probabiliori coniectura innotescet, si praesentes circumstantias cum adfectuum definitionibus accurate comparemus. At fieri potest, ut homo ob rationes singulares aliquid agat suis adfectibus contrarium, quod deficientibus cir-

cumstantis non ageret. Iste autem dissensus actionis externae et internae *simulatio* dicitur, atque hinc augetur coniecturae difficultas. Ne igitur methodus mores hominum ex illorum actionibus coniectandi nos fallat, opera danda est, ut simulatio detegatur; haec autem ex adfectu facilius quam ex ipsis actionibus conicitur. Etenim qui in gravioribus circumstantiis cogitationum nostrarum et mechanici corporis status consensum saepius consideraverit, is sane facile concedet, alium esse vultum, aliam vocem, alios gestus, si actio externa fuerit sincera, alium autem esse apparentem hunc statum, si actio fuerit simulata. Verum si hanc differentiam detegere non liceat, ex actionibus sinceris investigandae sunt notiones generales, quas de bono et malo quis concipit, et inde actionum generalia motiva poterunt determinari. Iam vero ex praesentis alicuius actionis circumstantiis inquiratur in actionis motivum, quod si cum motivis, quae sibi quis proponere solet, non conveniat, dissensus actionis externae cum interna, ideoque et simulatio probabilissime coniectatur. Quum autem voluntas hominum variationibus plurimis iactetur, notionesque boni et mali saepe mutet praecipit intellectus iudicium; qui his iudiciis de animo simulato iudicare conatur, is certus esse debet, hominem, cuius simulatum animum vult explorare, mentem suam non mutasse. Tale autem esse solet ficti hominis ingenium talisque industria, ut diligenter caveat, ne ex praecipitantia per actionem sinceram aut adfectum aliquem manifestet actionum suarum motiva. Hinc nimiam cum

aliis familiaritatem vitare solet : libera de aliis hominibus iudicia in rebus etiam manifestis diligenter cavet : omnes actiones , illas etiam , quae benignam interpretationem non admittunt , in meliorem partem vertere contendit. Porro quamvis prudentiae tribui haec saepe possint ac debeant , tamen callidi et simulati hominis iudicium esse solent.

II. Coniectandi difficultatem facessit augetque imaginatio. Etenim quum obiecta praesentia , quae in sensus incurrunt , multa , quae olim percepta fuere et absentia sunt , in memoriam revocent ; dubii efficiuntur , quodnam iudicium *intuitivum* in adfectum praesentem influat ; obiecto enim praesenti potest tribui iudicium , quod absentia et imaginationi referendum est. Igitur plures circa idem subiectum instituendae sunt observationes , inter se conferendae , ut coniectura adsequamur , num aliquae et quaequam imaginationi tribuendae sint partes. Ceterum haec coniectandi methodus in sui ipsius cognitione locum habere maxime potest , nec tanta occurrit circa iudicium *intuitivum* difficultas ita , ut facilius sit se ipsum quam alios cognoscere. Cavendum tamen est , ne de aliis ex nobismetipsis iudicium feramus. Quamvis enim aliquid similitudinis habeant pleraque hominum ingenia , in hac tamen comparatione instituenda opus est summa diligentia saepiusque repetitis observationibus. Non desunt aliqui homines ita incertae indolis , ut illorum mores nullis iudiciis cognoscere liceat , et nullam fere indolem demonstrare videantur. Talis naturae homines perniciosissimos iu-

dicant viri humanae societatis experti. Viris probis atque honestis fidendum est , ab improbis cavendum. At homo nullius indolis alterna vice sese probum ostendit atque improbum : hinc nulla coniectura divinari potest : amicusne sit an inimicus incertum omnino est. Ex talis ingenii ambiguitate factum est , ut Solon infames decreverit homines , qui in seditionum tumultu nulli parti sese addictos profitebantur ; hos incertos homines magis quam rebelles metuendos esse iudicabat. Neque tamen ex constanti earundem actionum ratione seu uniformi agendi modo de hominum indole iudicandum est , sed ex actionum quarundam frequentia hominum mores coniectandi. Ita homo , qui raro aliis ignoscit , vindictae adfectu laborat , etiamsi aliquando a vindicta absteineat , et sese humanum praebeat. Ita vir superbus sese aliquando humilem et modestum praestat ; sed ut plurimum sub virtutis cortice latet venenum. Ita philosophi cynici virtutis larva vitium celabant a sapientissimis philosophis facile detegendum. Antisthenis cynici philosophi fictam humilitatem lepidis verbis irrisit Socrates. Quum enim Antisthenes pertusum gestaret pallium , illudque omnibus incipiciendum ostentaret : *per fissuram* , inquit Socrates , *pallii tui video inanitatem tuam*. Maxime autem cavendum est , ne sub veste vili et sordida plus celetur superbiae et ambitionis , quam sub pannorum splendore , atque virtutis sinceritati studendum omnino est ; ostentatio enim virtutis turpissimum est vitium.

III. Quae hactenus diximus de coniectandis hominum moribus ex corporis statu externo , ne-

mo imprudens ita intelligat, quasi ostentare velimus coniectandi artem, quam *physiognomiam* dixerunt veteres. Quamvis enim ad adfectus quosdam a natura propensiores videantur aliqui homines, *frons tamen et vultus persaepe mentiuntur*; atque etiam virtutis studio, educatione, consuetudine, exercitatione, experientia emendatur adfectus, ad quos videmur propensissimi. At hominum mores atque adfectus nullo certiori indicio ostenduntur, quam saepius repetitis actionibus frequentiorique sermone. Si enim actionem aliquam saepius patrare, aut de aliqua re frequentius colloqui aliquis amaverit, intima conscientia sentit unusquisque, se ea re maxime delectari, et ad illam adfectu vehementiori propendere; alias tamen coniecturas ex vultus commotione desumptas non omni ratione destitui exemplis ostendemus. Si hominis vehementer irati vultum attente contemplemur, et semetipsum, ubi ad iram concitarum se quis senserit, diligenter observet, in toto nervorum systemate vehementiorem agitationem experietur, cordis vasorumque contiguum systolem, omnium corporis fibrarum contractionem et *tonum* valide augeri sentiet. Ex nimio sanguinis impetu fluidique nervi perturbatione respirationis motus fit celerior, calor vultusque rubedo augetur, ipsa facies intumescit, arteriarum pulsus validior in capite et praesertim ad *temporum* partes, capitis, frontis *temporumque* venae intumescunt; hinc crescit faciei calor, oculorum splendor. Tandem in iis partibus, quarum vasa vel nimium distenduntur, vel debiliora sunt, rapidio-

res fluent perturbati spiritus animales; hinc partium illarum tremor, vox tremula, balbutiens, praeceps. En funesta huius vehementioris adfectus *symptomata*, quorum indicia aliqua si in homine observare licuerit, ubi oriuntur levioris etiam momenti dissidia, hunc ad iram propensissimum esse non sine ratione coniectabimur. Porro ex his indicibus non solum generatim coniecere licebit adfectus naturam, sed ex data etiam perturbati motus occasione ipsa adfectus species cognosci poterit. Iracundiae enim causae plurimae esse possunt: tenerior delicatiorque animus, amor sui ipsius, vana curiositas, levis in credendo facilitas, pertinacia, nimium gloriae et honoris desiderium seu superbia. Ex datis autem irae excitatae causis in casu singulari hominis indolem satis probabiliter divinare licet.

Qua ratione ex hominum actionibus et colloquiis indagari possit indoles, exemplo superbiae manifestum fiet. Hoc frequentissimo adfectu nulla est pestis perniciosior: per omnes hominum superbiorum actiones subtilissime serpit, variasque induit formas. Porro heic divinandam minime proponimus eam, quae palam est, quorundam hominum superbiam, qui fastu atque arrogantia tumidi super alios sese inverecundè efferunt: alia latet subtilior superbiae species. Superbiam gignit alitque *amor proprius*, quo naturales vel adquisitas dotes, ingenii corporisque perfectiones, fortunae bona aliaque id genus dona verbis amplificamus. Nullus homo est, qui aliorum in re aliqua excellentiam non agnoscat. At si loquentem audias su-

perbum hominem, haec, quae possidet, bona alteri cuilibet emolumento longe anteponebat. Ita dives indoctus atque superbus litterarum studia deprimit: doctrinam velut inutilem plebeiique viri occupationem traducit: solam generis nobilitatem magnifice laudat. Contra vir doctus atque superbus in omnibus colloquiis ingenii sui acumen ostentat: doctrinae copiam opportune et importune profundere adfectat: ipse solus sermonem avide arripit: verba tamen modestiae plena miscere sollicitus, ut incautus fucum faciat: stirpis nobilitatem fastidiose contemnens, sese plebeium viliorisque educationis, et magnae superbiae virum aliquando demonstrat. Longius esset varias versipellis superbiae figuras enarrare. Et tam misera est atque perversa hominum natura, ut nemo fere inveniatur, qui aliqua vitii huius fuligine tinctus non sit.

IV. Non solum coniectari possunt hominum mores, sed probabilissimis quoque indiciis sese manifestant virtutes *intellectuales*, et magna saltem ingenia sese facile ostendunt. Proprio conscientiae testimonio experitur unusquisque, se in certis studiorum negotiorumque occasionibus constitutum, iis dumtaxat rebus maxime percelli, quae cum suis adfectibus animique inclinationibus aliquam coniunctionem habeant. Porro id fere omnibus hominibus a natura insitum est, ut iis occupationibus minime delectentur, ad quas sese ineptos sentiunt, et quae humani ingenii superbiam reprimunt; contra autem ad has occupationes sunt propensissimi, quibus brevi experientia sese aptos et velut

natos cognoscunt. Haec ergo est magnorum saltem ingeniorum nota, et ut ita dicam, *lapis lydius*. Si aliquis graviori cuilibet occupationi sese dederit, factoque brevi etiam tentamine, oblatae occupationis genere maxime delectetur, et veluti abripiatur, hunc datae occupationi aptissimum, magnoque in re data ingenio praeditum centro pronuntiare licet. Aliquando videre accidit magni ingenii viros, qui nata occasione leviores ingenii scintillas edunt; sed experientia excitati, non secus ac mutuo silicis calybisque attritu ignis excutitur, in lucidiores deinde flammam magnumque tandem erumpunt incendium. Verum pro diversa rerum tractandarum specie diversa etiam esse solent magnorum virorum ingenia. Ita ad philosophiae studium aptissimus erit, qui seriae timidaeque attentionis capax est, qui maturo iudicio res lente discutere observatur, qui adfectuum tumultu atque imaginationis aestu non perturbatur. Si ergo in familiari etiam sermone aliquem observaveris, qui de re ignota vel obscura audacter praecipitque iudicio non pronuntiat, qui rei propositae conditiones omnes facili intuitu complectitur, illarumque seriem perpetuo nexu evidenter colligare potest, qui ab una re ad aliam lento gradu progreditur, neque per diversa obiecta sine ordine et inconstanter volitat, is philosophico praeditus est ingenio. Quod autem diximus de philosophia, id quoque de sacrae theologiae studio valere debet. Quamvis enim in sacra doctrina nihil novi excogitare liceat, quod e contrario eximia philosophiae magnum est pretium;

opus tamen est ingenii soliditate atque acumine, ut haec gravissima divinaque scientia tractetur, rectaque methodo proponatur. At si aliquem videas, qui verborum lumine, cogitationem acumine atque splendore in colloquiis placere soleat, atque imaginationis vi auditores lepide percellere, is humanioribus et poëticis magis quam gravioribus literis factus videtur. In rebus gerendis et gravioribus imperii negotiis tractandis necessarius est maturior sedatusque animus, laboris patiens, cum magna ingenii vi et prudentia coniunctus, qui rerum eventus ad calculum revocat, et quod certum est vel magis probabile amplectitur. Si ergo aliquem invenias, qui leviori iudicio et sine ulla rerum cognitione inanissima in negotiis tractandis consilia temere proiicit, et vana proponit politices systemata in rebus civilibus multo magis quam in philosophicis periculosa, hic nullius ingenii habendus est, et ad gerenda negotia ineptissimus. His probabilibus indiciis conici possunt *morales* atque *intellectuales* hominum virtutes. Nemo autem has coniecturas ita accipiat, quasi in aliorum hominum actiones curiosius inquirere, et de iis temerarium iudicium ferre liceat. De aliis quidem hominibus honorifice sentiendum est, nec temere pronuntiandum. Praescribit tamen recta ratio, ut in deligendis amicis, moribus formandis, scientiis tractandis, rebusque gerendis ii anteponantur viri, quos magis idoneos, probabilius iudicamus, nulla aliis minus idoneis facta iniuria. Ceterum haec breviter dicta sint. In his enim institutionibus religionis non politices documenta tradimus: hanc

praestantissimam licet utilissimamque scientiam fusions tractare ab illarum institutionum fine et a nostro instituto foret alienum. Satis igitur sit religiose docuisse:

*Quid Deus in primis, quid mens sibi proxima testis;
Foederis humani quid iura gradusque re-
poscant.*

FINIS ETHICAE.

MONITVM

ad pag. 327.

Si tempus mutui fingatur dimidius annus, seu $q = \frac{1}{2}$, hac sola variatione q , prodibit versus valor lucri simplicis pro dimidio anno, nempe $amq = \frac{3}{2}$ unde valor m debuit esse constans, neque potuit substitui pro hoc dimidio anno $m = \frac{3}{2}$, et $q = \frac{1}{2}$. Tunc enim valor lucri simplicis pro dimidio anno prodiret $amq = \frac{3}{4}$, quod est falsum. At si nulla habita ratione prioris valoris m , aliam hypothesim fingamus, in qua sumatur $m = \frac{1}{2}$; tunc verum etiam valorem exhibebunt formulae; sed in signum huius hypotheticae variationis m , verbum erit (*pag. 327. lin. 2.*) debet legi *sit*. Similiter pro lucro composito ratiocinandum est.

